

Sofija Ivanauskaitė-Pšibiliauskienė (Lazdynų Pelėda).
Nuotraukos iš RKIC archyvo

Paragiu dvaro centrinis pastatas, kuriame dabar veikia Lazdynų Pelėdos memorialinis muziejus. D. Mukienės nuotrauka

GWENIMAS PARAGIU DVARE

Prisiminimai apie rašytojas Sofiją ir
Mariją Ivanauskaites (Lazdynų
Pelėdą) ir jų tėvą

PARENTO PAGAL INFORMACIJĄ, SAUGOMA ŽEMAIČIŲ MUZIEJAUS „ALKA“ MOKSLINIAME ARCHYVE (ŽMA-290, p. 101–107)

Balsių kaime gyvenančios Juzefos Bučienės motina Siraitė padėdavusi Ivanauskams atlikti jvairius namų ruošos darbus, todėl J. Bučienė, kai buvo dar vaikas, dažnai lankydamosi jų namuose ir labai gerai pažinojo visą Ivanauskų šeimą.

Kiek ji prisimena, rašytojų tėvas Nikodemas Erazmas Ivanauskas tuo metu buvo jau senas, bet dar piešdavės. Juzefa ir jos motina padėdavusios jam trinti dažus. Ji atsiminė ir parodė akmenį, kuriuo tuos dažus trindavo. N. Ivanauskas drožinėdavės ir iš medžio. Yra išlikusi jo išdrožta moters statula, tik gaila, kad smarkiai apgadinta. Jis taip pat lipdydavės iš molio. J. Bučienė turi nuotrauką, kurioje aiškiai matyti jo nulipdyta žmonos galutę. N. Ivanauskas buvės labi gabus, išsilavinės žmogus. Noredamas užsidirbtį, plešdavės ikonas. Daug paveikslų piešės Viešnių bažnyčiai.

Savo dukrą Mariją jis vadinės Pelėda. Ant jos kambario durų buvės nupiešės pelėdą.

N. Ivanauskas buvės pažangių pažiūrų. Jis nerasdavės bendros kalbos su kaimynystėje gyvenusiais turtuoliais. Pas jį dažnai ateidavės dvarininkas Skausgirdas. Jis vis apgailestaudo, kad panaikino baudžiąvą ir sakydavo, kad baudžiava dar sugriž. N. Ivanauskas jam atsakydavės, kad tai esanti neįgyven-

dinama svajonė – baudžiava niekada negrišianti, nes taip kankeinti žmones, kaip tai būdavo iki panaikinimo, negalima. Skausgirdas, išgirdės tuos žodžius, net arbatos nebaigės gerti, pašokdavės nuo stalo ir, pasak J. Bučienės, sukdamas lazdą, nuzingsniuodavo namo.

N. Ivanauskas buvės labai nepraktiškas, tad jį labai skriausdavė nuomininkai, o kaimynai kirsavo jo mišką. Jeigu kuris nors žmogus sąžiningesnis pasitaikydavo, ateidavo paprašyti, kad leistų pasikirsti žabų ar malkų. N. Ivanauskas arba jo duktė Marija visa da leisdavo tokiam kaimynui kirsti, o pinigų iš jo neimdavo.

N. Ivanauskas mėgdavės piešti ant sode esančio akmens, o pavaikariai mėgdavės su dukra pasédėti prie namo buvusioje altanoje.

J. Bučienė rašytoją Sofiją Pšibiliauskienę mažai beprisimena, tik tai, kad Juzefą Sofija vadindavusi pempike. Rašytoja labai mėgdavusi lauko gėles, kurias vadindavo gegužėlėmis. Liepdavusi jų priskinti ir sakydavusi, kad jų kvapas jai – „visa patieka“. Taip pat labai mėgusi narcizus – jų buvusi labai daug prisiskynusi. Mėgusi ir kambarines gėles.

Prisimena, kad ji, kai sirgo, vis sėdėdavo lovoje. Mėgusi rašyti naktimis, prie žvakės šviesos. O iš ryto prie lovos pasistatydavo širmą ir mėgdavo ilgai pamiegoti.

Sofija būdavo gruboka. Kates, kurias Marija taip mylėdavo, Sofija tuo išvydavo iš kambario.

Sofija ir jos tėvas visada rūkydavo naminj taboką. Jų patys augindavo darže prie namų. Patys skindavę, džiovindavę, kišdavę į karštą pečių. Marija vis pykdavo, kad jie „tą smarvę ruko“.

J. Bučienė prisimena, kad į Paragių ateidavę terboris apskabinėjė elgetos. Rašytojos Sofijos kambarysteje tuos skudurus jie nusivilkdavo ir likdavo su gražiais poniskais drabužiais. Ji spėja, kad tose terbose būdavo draudžiamā literatūra. Sako, kad ir Sofija, persirengusi elgeta, su jais kartais išeidavusi. Bet kokią literatūrą jie gabendavo, ji nežino. Prisimena, kad kalbėdami tarp savęs tie „elgetos“ vis minėdavę Varšuvą.

Marija Lastauskienė buvusi nepaprastai nuoširdi, švelni. Ji labai mylėjusi gyvulius, net vabalėlj bijodavusi užminti. Jei kartais kur nors namuose apsigyvendavo pelytė, pvz., indaujoje, tai tą pelytę ji slėpdavo nuo namiskių, vis trupinelių jai pabartydavo, kad tik pelytei būtų kuo maitintis.

Marija labai mylėjo kates. Jų namuose kartais būdavę iki 30. Per pietus jos sėdėdavo ant priekrosnio ir žiūrėdavo į valgan-

Marija Ivanauskaitė-Lastauskienė
(Lazdynų Pelėda)

čius namiškius. Tėvas N. Ivanauskas ant krosnies buvęs nupiešęs didelį katiną. Sako, kad atrodydavo gana juokingai, kai katės sūtūpavę ant priekrosnio, o virš jų – didžiulis katinas. Marija maitindavo kates ir sakydavo: „Ko mano katytės nori: mėsyti, pienelio, duonytės?“

Apylinkės žmonės žinojo tą jos aistrą katėms ir kartais, važiuodami pro šalį, numesdavo nereikalingas kates.

Marija labai retai važinėdavo arkliais, nes jai jų būdavo gaila. Nueidavo pėsčiai į Viešnius, Tryškius.

Kai Paragius išsiuomojo Juodeikis, M. Lastauskienės duktė Stasė ištakėjo už jo. Jos gyvenimas susiklostė nelaimingai, nes vyras buvo labai neiškumas. Jis buvęs tikintis, o žmona Stasė ir jos motina rašytoja M. Lastauskienė j bažnyčią retai eidavo. Marija sakydavo: „Ko ten eisi? Kad pavalygti duotų, dar būtų galima nueiti. O dabar jau geriau eikim į grybelius“ (ji labai megdavusi grybauti).

M. Lastauskienės antra duktė Ona buvo ištakėjusi už komunisto ir ilgą laiką gyveno Kaune. Kai vyra pasodino į kalėjimą, Ona pasitraukė į Sovietų sąjungą.

Kai M. Lastauskienės duktė Stasė ištakėjo už melioracijos inžinieriaus Matulio, rašytoja Marija gyveno pas juos.

1940 metų įvykius Marija sutikusi džiaugsmingai. Tuo laiku ji vis sakydavusi, kad dabar bus geriau – visi bus lygių. 1941 m. duktė Ona atvažiavusi iš Minsko į Paragių aplankytį motinos. Jų nelaimei, prasidėjęs karas. Rašytoja išvažiavusi į Kauną, o duktė pasilikusi Paragiucose. Sako, kad karo metais Ona labai vargusi, net padoresnių drabužių ir gero maisto neturėjo, nuolat bijojo, kad ją gali suimti. Nuomininkas ją nuolat užgauliavo, „bolševike“ vadindavo. Per tuos rūpesčius ir vargus Ona tais metais visai pražilo.

Rašytoja Marija pati dirbdavo visus namų ruošos darbus.

Turėjo dvi karves, paršiuką, vištų, ir viską pati prižiūrėdavo. Padėdavo duktė Stasė, ateidavo padėti Siraitė. Buvo nepaprastai geros širdies. Sako, kad rašytoja pavargėliams galédavusi paskutinę sijoną atiduoti. Niekad pati neturėdavo gerų drabužių. Nešiodavo ilgą, platą sijoną, margą palaidinę, mégdavo dideles margas skareles, avėdavo medinėmis klumpėmis.

Į svečius rašytoja Marija nevažiuodavo. Kai būdavo Siratavičiaus (Kairiškio dvarininko), R. Beresnevičiaus (Šiaudinės dvarininko) vardinės, nusiųsdavo jiems sveikinimą. Kol buvęs gyvas tėvas, dvarelyje daug kas lanky davosi, o kai jis mirė, labai retai kas čia beužsukdavo.

Vladas Radvilas, Petro sūnus, kuris gyveno Akmenės rajono Meškių kaime, dvejus metus buvo tarnavęs pas rašytojų tėvą N. Ivanauską. Tai buvo paskutinieji N. Ivanausko gyvenimo metai. Tada jis dar piešdavęs. Buvęs Radvilai labai geras. Neleisdavęs daug ir sunkiai dirbtį, drausdavęs vakarojant net pančius vytis. Sakydavęs, kad niekada nereikia daug dirbtis. Vis sakydavęs: „Nesubék, pamiegok“.

Valgyti virdavusi rašytoja Marija. Valgydavo visada su jais prie bendro stalo. Marija kelis kartus per dieną liepdavusi: „Eik pavalygyk“.

Vieną naktį labai kaukęs kambarinis šuniukas. Marija atsikėlusi ir nuėjusi pažiūrėti, ko jis kaukia. Jéjo į kambarį ir rado tėvą jau negyvą. V. Radvilas mirusijį aprengęs, nuskutęs barzdą. N. Ivanauskas, dar būdamas gyvas, buvo pasakęs, kad jis reikia palaidoti nedažytame karste. Jis sakydavęs: „Juk jis pats, panis, jau išvažiavęs, tik mantelis palikęs (mantelis – paltas, drabužis), tad kam tos iškilmės. Man nereikia tokų triūbų (triūbai – dūdū orkestaras, kuris Žemaitijoje per laidotuvės groja laidotuvų giesmes, „Kalnus“ – red. p.). Jei aš norēčiau, tai pats galėčiau išsipuošti, išsidažyti, auksu papuošti sau karstą. Bet man to nereikia“. Vykdant jo valią, N. Ivanauskas ir buvo palaidotas nedažytame karste, be „triūbų“. Amžinam poilsiuui jis atgulė Tryškių senosiose kapinėse.

Stasės Radvilienės tėvai nuomojo dalį Paragių dvaro žemės, o paskui nusipirko 8 ha žemės iš N. Ivanausko žento Pšibiliausko. Todėl S. Radvilienės motina labai gerai pažinojo S. Pšibiliauskiene, o taip pat N. Ivanauską bei M. Lastauskiene.

Ji pasakodavusi, kad Sofija, gyvendama savo ūkyje, turėjusi spausdinimo mašinę. Pas ją ateidavo kažkokie vyrai su slapta

(Nukelta į 12 p.)

Paminklas seserims rašytojoms Marijai Lastauskienei ir Sofijai Pšibiliauskienei (Lazdynų Pelėdai) Vilniuje, Skulptorė D. Matulaitė, architektas R. Buivydas. D. Mukienės nuotrauka

(Atkelta iš 11 p.)

literatūra. Kai Sofija sužinojo, kad gresia krata, liepusi mašinėlę gerai suvynioti. Abi tą mašinėlę nunešusios ir jmetusios į kūdrą. Sofija prašiusi: „Juzenka, dūsele, tik tu niekam neprasitark“. S. Radvilienė rodė tą kūdrą. Ji nežino, ar ta mašinėlę buvo vėliau iš tos kūdros ištraukta, ar ji ten iki šiol tebeguli.

Kai Sofija ištekėjo už Pšibiliausko ir apsigyveno jo ūkyje (šalia Paragių), ji nemokėjusi nei verpti, nei austi, o ji to nenorėjusi prisipažinti samdiniam. Ji taip pasakojuusi Jonaitienei: „Pasi-samžiau merginą ir sakau: „Reikia austi, o aš štai ranką išsinarinau (o tą ranką tyčia pasirišau). Liepiu merginai apmesti ir austi, o pati tik žiūriu, tik žiūriu, kaip ji dirba“. Sofija buvo taip išmokusi austi, kad pačius sudėtingiausius raštus išausdavo. Jonaitienė turėjo jos rankdarbių, bet Jonaitienės duktė S. Radvilienė juos atidavė Kauno muziejui.

1920 m. „Moters“ žurnale (Nr. 3, p. 38.) buvo išspausdintas Sofijos kūrinėlis „Parodė“. Po antrašte parašyta „Gyvenimo vaizdelis“. Jonaitienė pasakodavusi, kad Sofija ten aprašiusi Gelžinių šeimą, kuri gyveno Balsiuose, netoli Sofijos ūkio (tą žurnalą S. Radvilienė tebeturi).

S. Radvilienė prisimena Sofijos laidotuvės. I jas buvės atvažiavęs Juozas Tumas-Vaižgantas. I kapines mirusią vežę keturiais arkliais. Arkliai buvę užkloti specialiais juodais dvarininkės Rubeževičienės apsiaustais. Juozas Tumas-Vaižgantas rūpinėsis ir paminklo pastatymu ant Sofijos kapo.

Marijos duktė Ona 1922 m. žiemą mokė vaikus rašto. Pas ją mokėsi du bajoro Jonuškevičiaus vaikai, du Jonuškevičiaus pie-menukai ir S. Jonaitytė-Radvilienė su broliu. Už mokymą Ona nieko neėmusi. Jonaitienė tik nunešusi jai kumpj, nes Ivanauskų šeima tada gyvenusi vargingai. N. Ivanauskas, pamatęs, kad Jonaitis gabus piešimui, émė jį mokyti piešti. Jam padovanojęs savo nulipdytą žmogaus galvą (ji yra pas S. Radvilienė).

V. Radvilas pasakojo buvęs tokio atstikimo liudininku: Piemuo sugavęs kiškį ir parsinešęs jį namo. Rašytoja Marija paprašiusi, kad tą kiškį paleistų. Piemuo nenorėjęs to padaryti. Tada Marija davusi jam kelis litus ir, nunešusi kiškį į mišką, jį ten paleido.

V. Radvilas sako, kad Marija „pridarydavusi zlastės“ (šiuo atveju *zlastis* – nemalonumas – red. p.) namiškiams dėl savo per didelės meilės gyvuliams. Nuomininkai turėjė piktus šunis ir laikydavę juos pririštus. Marija aptepdavo duonos riekes svies-tu, nunešdavo jas šunims ir maitindama juos paleisdavo. Kartais paleisdavo ir perekšles vištas, kad jos nevargtų. Kai pjau-davo gyvulius, Marija išeidavo iš namų. Mėsos, ypač šviežios, visai nevalgydavo. Vieną kartą Marija, parėjusi iš miško, papasakojo, kad j Jos sijoną buvo įsivelusi gyvatė. Ji iš pradžių pagalvojusi, kad ten koks virbas (žabas). Norėjusi paimiti, bet, pa-maciusi gyvatę, nupurčiusi ją nuo sijono ir nuėjusi.

PRISIMINIMUS PATEIKĖ: Juzefa Bučienė, gyvenusi Papilės apylinkės Balsių kaime (Akmenės r.); Antanas Morkūnas, Stasio sūnus, gyvenęs Papilės apylinkės Paragių kaime (Akmenės r.); Stasė Radvilienė, Kazio duktė, gyvenusi Akmenės rajono Papilės Apylinkės Meškių kaime.

MEDŽIAGĄ SURINKO IR UŽRAŠĘ: Kairiškių aštuonmetės pagrindinės mokyklos (Akmenės r.) kraštotyrininkai.

Arūnas Eduardas Paslaitis. *Senoji Impiltis*, 1977 m.

GIMĘS STEBÉTI, KURTI IR JAMŽINTI

Napoleono Ordos pasekėjas

MORTA BAUŽIENĖ

Prieš 133 metus bajoras, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pilietis, gabus muzikas ir dailininkas Napoleonas Orda (1807–1883) sunkiu valstybei laikotarpiu (svetima administracija, sukilimų numalšinimas, universiteto uždarymas) pasiryžo jamžinti mylimos Tévynės istorinę atmintį. Jis važinėjo po istorines LDK vietas ir piešė pilis, dvarus, bažnyčias. Laikui bégant tie piešiniai tapo ikonografiniai dokumentai. Jų šiandien randame įvairiuose leidiniuose, o 2006 m. Vilniaus dailės akademijos leidykla išleido N. Ordos piešinių albumą, kurį spaudai parengė Vytautas Levandauskas ir Renata Vaičekonytė-Kepėzinskienė.

Panašia veikla kaip ir N. Orda jau daug metų Lietuvoje užsiima architektas Arūnas Eduardas Paslaitis. Nors per paskutiniuosius 20 metų Vilniuje buvo surengtos 4 jo piešinių parodos, tikriausiai vis dar yra daugybė žmonių, negirdėjusių apie jo sukauptą kolekciją.

Architektas A. E. Paslaitis gimė 1942 m. spalio 17 d. Tryškių (tuo metu Kuršėnų rajono teritorija) miestelyje, mokytojų šeimoje. Baigęs Kauno politechnikos institutą (1966), kur įgijo inžinieriaus-architekto specialybę, pagal paskyrimą išvyko dirbti į Akmenę. Čia jam buvo patikėtos rajono architekto pareigos. Po pusantrų metų (1968 m. kovo 11 d.) jis pradėjo dirbti Vilniuje – Miestų statybos projektavimo instituto Tipinių projektų skyriuje. Jaunasis architektas gana greitai čia buvo pripažintas kaip